

András Máté-Tóth & Kinga Povedák, *Religion and Securitization in Central and Eastern Europe*, Londra: Routledge, 2025, 218 s.

Değerlendiren: İslam Sargı

Geleneksel sekülerleşme teorileri, toplumların modernleştikçe ve kapitalistleştikçe dinin toplumsal ve siyasal alanda giderek daha görünmez olacağını ileri sürüyordu. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, önce eski Sovyet coğrafyasında dine büyük bir dönüş yaşandı. Bunun devamında kapitalist Batı'nın karşısına köktenci hareketler yeni bir tehdit olarak konumlandı (Berger, 2014). 11 Eylül saldırıları sonrasında bir taraftan dinin sürekli biçimde güvenlikle ilişkili olarak ele alındığı görülürken, dünyada yükselen sağ popülist liderlerin de etkisiyle din bir yükseliş yaşamadı; ancak kullanımı yaygınlaştı. Bu yeni düzende din, ideolojik meşrulaştırma ve kitleleri mobilize etme aracı olarak kullanışlı bir araç haline gelirken, diğer taraftan din ve dindarlık, geleneksel kabulün aksine, daha akışkan ve yeniden üretilen bir olgu haline geldi. Bu inceleme, Macaristan'da din araştırmalarının bir bilim dalı olarak kurulmasında başat rol oynayan ve ülkede din araştırmalarının bir bilim dalı haline gelmesinde ön ayak olan András Máté-Tóth ve Kinga Povedák editörlüğünde hazırlanan *Religion and Securitization in Central and Eastern Europe* kitabının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Sosyal psikoloji ve çatışma çözümü gibi alanlarda kullanılan kolektif yaralı kimlikler (collective wounded identities), bir toplumun geçmişte yaşadığı travmaların, yenilgilerin ve adaletsizliklerin söz konusu toplumun kimliğini nasıl şekillendirdiğini ele alır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tarihsel travmaları ve

Dr., Bağımsız Araştırmacı, iszeged509@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2174-6226>

DOI: 10.12658/D0425
insan & toplum, 2026; 16-3: 238-242.
insanvetoplum.org

bu bölgelerin coğrafi olarak imparatorluklar arasında bir kesişim alanı olması, bu bölgelerdeki toplumların güvenlik kaygısına büyük ölçüde etki etmiştir. Yazarların temel argümanı, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde dinin bir güvenlik aracı olarak nasıl bir meşrulaştırma zeminine dönüştüğünü farklı ülkelerden hareketle ele almaktır. Bu bölgelerdeki siyasal aktörler ve dinî kurumlar, Hristiyan geleneklerini kullanarak millî kimliklere yönelik bir dışsal tehdit tasavvuruna karşı dini bir araç olarak güvenlikleştirmiştir.

Yazarlar, kurbanlık psikolojisini Macaristan örneğinden hareketle işgal altındaki güvenlik söylemine bağlamışlardır. Bu bölümde yazarların temel değerlendirmesi, grupların kendilerini tarihsel olarak kurban olarak görmelerinin, onları mülteci krizi gibi konuları güvenlik merkezli bir okumaya veya yorumlamaya daha eğilimli kıldığı yönündedir. Yazarlar bu bölümde, dışlayıcı mağduriyetin tarihi bir vakanın günümüzdeki siyasi bir mobilizasyon aracı olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Özellikle 2015 yılındaki mülteci krizini Orbán hükümetinin Hristiyan Macaristan'a yönelik bir güvenlik kaygısı olarak gösterdiğini ve sınır güvenliğini bu kolektif savunmasızlık hissi ile ilişkilendirdiğini tartışmaktadır. Bu çerçeveden yaklaşan yazarlar, dinin güvenlikleştirilmesini medeniyetler çatışmasına karşı bir koruma veya korunma refleksi olarak vurgulamaktadır.

Máté-Tóth, Macaristan'da Sovyetlerin çekilmesinden sonra kiliselerin güvenlik stratejileri geliştirerek kendilerini bu güvenlik söyleminin içinde konumlandırıp toplumsal bir etki yaratma sürecine girdiklerini tartışmaktadır. Bundan hareketle, Macaristan'daki Sovyet rejiminin yıkılmasından sonra kiliselerin amacı, yasal ve ekonomik garantileri çoğulcu bir toplum içinde elde ederek komünizmin olası bir dönüşünün en büyük tehlike olduğu algısını taşımaktır. Yazara göre bu varoluşsal risk söylemi ve güvenlik arayışı, dinî kurumların dinî hegemonya mücadelesi içinde güvenlik ve risk çerçevesini kullanarak kurumsal ağırlıklarını koruma mücadelesine girmelerine zemin hazırlamıştır. Kiliselerin güvenlikleştirmeye dâhil olma girişimleri, Sovyet sonrası dönemdeki seküler yarışa karşı pragmatik bir yanıt olarak değerlendirilmektedir. Bu çevreden merkeze hareket, kiliselerin kaybettikleri toplumsal ve siyasal ağırlıklarını ele geçirme girişimlerine de ön ayak olmuştur.

Litvanya'daki Rusça konuşan azınlığın siyasal ve toplumsal bütünlük bağlamında güvenlikleştirmeyi nasıl kurduğu tartışılmaktadır. Söz konusu bölümün yazarı, Litvanya ulus devletinin kimlik söyleminin ve algısının, özellikle Rusça konuşan Ortodoks grupları tarafından, Ukrayna-Rusya savaşının başlamasıyla birlikte ajanlık ve itaat çerçevesinde dışlandığını ileri sürmektedir. Rusça konuşan bu grupların toplumsal ve ekonomik anlamda ötekileştirilmesinin, toplumsal ve siyasal güvenliğin merkezine taşınarak millî söylemin ana cephesi haline getirildiği sonucuna varılmıştır.

Güneydoğu Avrupa’da resmî olarak tanınan Müslüman örgütlerin meşruiyet elde etmek için devlet bürokrasisinin içinde nasıl bir yapı inşasına girdikleri değerlendirilmekte ve bu durumun *İslam’ın kiliseleştirilmesi* olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Bu kavramsallaştırmadan hareketle yazar, söz konusu Müslüman organizasyonların aşağıdan yukarıya bir güvenikleştirme girişimine girdiklerini ve bunu yaparken kendilerini Avrupa İslam’ının temsilcisi olarak gösterip başka Müslümanlık türlerini nasıl etiketlediklerini tartışmaktadır. İslami gruplar arasında bir yarışın olduğunu ve bunun devletin güvenlik ihtiyacına ve söylemine nasıl eklemlendiğini ele almaktadır. Bu süreç Balkanlar’da resmî kurumların geleneksel olmayan yerel İslami hareketleri radikal ve öteki olarak kodlayıp güvenikleştirmesinin önünü açmıştır.

Kilise hukukunda Ortodoks kilisesinin özerkliği olarak bilinen otosefaliye dayanan bölüm yazarı, Ukrayna-Rusya savaşının söz konusu özerklik üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Yazara göre hem Rusya hem de Ukrayna, Rus Ortodoks Kilisesi’nin hâkimiyetiyle ilgili bir mücadeleye girmiştir. Bu rekabetin kilisenin ya var olan özerkliğini koruma ya da bitirme hareketleriyle hem savaşın hem de iki taraf için bir ulusal güvenlik meselesi haline geldiği ileri sürülmektedir. Devletin kilise üzerindeki böylesi bir müdahale girişiminin ulusun hayatta kalması için zorunlu bir girişim olduğu vurgulanmaktadır.

Rus Ortodoks Kilisesi’nin devam etmekte olan Ukrayna Savaşı’nda ideolojik bir araca nasıl dönüştürüldüğünü ve nasıl kullanıldığı da değerlendirilmektedir. Söz konusu bölümde yazar, kutsal Rusya söyleminden hareketle savaşın dini bir zemine çekilip yozlaşmış Batı’ya karşı yürütülen bir savaş olarak gösterildiğinin altını çizmektedir. Bu anlamda dini söylemin ve inancın yayılmacı savaş politikalarının meşrulaştırılmasında bir araç olarak kullanıldığı yorumunda bulunulmuştur.

Çalışmanın başka bir bölümü, Polonya ve Slovakya karşılaştırması üzerinden dini ve siyasi elitlerin cinsiyet ideolojisini, geleneksel aile kurma ve Hristiyan medeniyetine nasıl bir tehdit olarak inşa ettiklerini incelemektedir. Bu bölümün en önemli çıkarımlarından biri, bu ülkelerdeki elitlerin cinsiyet konusunda neredeyse mutabık olduklarını, buna karşın kiliselerin göçmenlere karşı daha empatik yaklaştığını ve Hristiyanlığın evrensellik ilkelerinin daha fazla ön plana çıktığını göstermesidir. Bu anlamda din, bir taraftan tehdit söyleminde rol alırken, diğer taraftan insani değerlerin inşasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sovyetler dönemi Macaristan’ı ele alan bölüm yazarı, güvenikleştirmeyi daha yerel bir bağlamda ele almaktadır ve hem devletin hem de dini toplulukların güvenikleştirmeyi Macaristan’da sosyalist dönemde nasıl algıladıklarına odaklanmaktadır. Yazara göre bu dönemde devlet dini ateizme karşı bir varoluşsal

tehdit tahayyülü olarak yorumlayıp kodlarken, halk Hristiyan müzikleri gibi gündelik hayat pratikleri aracılığıyla devlet baskısına karşı dini bir toplumsal ve yerel hayatta kalma çabası olarak algılamışlardır. Bu anlamda dinin hem bir kontrol aracı hem de bir direniş aracı olabileceği gerçeğinin altı çizilmektedir.

Kosova ve Sırp Ortodoks kiliseye odaklanan bölüm, kilisenin Kosova'yı nasıl kutsal bir mekân olarak sürekli bir tehdit bağlamında ele aldıklarını tartışmaktadır. Bu güçlü toplumsal kırılmalık anlatısının Sırp kimliği ve coğrafyası üzerinden kurulduğunu ileri süren yazar, dinî liderlerin tehdit algısının en az siyasi liderlerin güvenlik algılamaları kadar incelemeye değer olduğunun altını çizmektedir.

Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisini temele alarak Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerinden okuyan çalışma literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Kolektif yaralı kimlik yaklaşımını merkezine alan bu çalışma, okuyucuya tarihi travmaların bu toplumların tehdit tasavvurunu nasıl şekillendirdiğini veya güçlendirdiğini göstermektedir. Yerel güvenlikleştirme kavramsallaştırmasının, özellikle dinin hem bir kontrol hem de bir direniş aracı ve alanı olabildiğini göstermesi ve güvenlikleştirme sürecinin yalnızca yukarıdan aşağıya değil, aynı zamanda yatay düzlemde de nasıl işlediğini ortaya koyması önemli bir analitik imkân olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bu kitabın önemli katkılarından biri de takip ettiği metodolojik çeşitlilik olarak değerlendirilebilir. İslam'ın kiliseleştirilmesi gibi bir yaklaşımın tartışılması din araştırmalarına çok yönlü bir perspektif sunmaktadır. Ancak her bilimsel çalışmanın güçlü yönleri kadar zayıf yönlerinin de olabileceği gerçeği göz önünde bulundurulunca, elimizdeki kitabın da dikkat çeken metodolojik ve kavramsal sınırlılıkları olduğunun altı çizilmelidir. Bunların başında, bu çok yazarlı çalışmanın kapsam ve akademik tarafsızlık ilkesini koruma konusunda zaman zaman sınırlılıklar göstermesi gelmektedir.

Kitabın editörlerinin kabul ettiği ve bazı bölümlerin, özellikle Rusya ve Ukrayna savaşı bağlamında yapılan tartışmaların, akademik tarafsızlık ilkesinden öte daha angaje ve zaman zaman partizan bir dil kullanması, çalışmaya yönelik en önemli eleştirilerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu durumun kendisi, sadece ele aldıkları dinin güvenlikleştirme çalışmasını yapan araştırmacıların da söz konusu coğrafyanın birer tarihi, toplumsal ve politik ürünü olarak Rusya ve Ukrayna savaşının kendilerinde yarattığı bir güvenlik kaygısının entelektüelleştirilmiş hali olarak ele alınabilir. Her araştırmacının aynı zamanda içinde bulunduğu ve bir parçası olduğu toplumun bir üyesi olduğu gerçeği dikkate alındığında, anlaşılır olsa da ilgili bölümlerde yapılan analizlerin ve varılan sonuçların genel geçerliliğinin sorgulanmasının önemini de vurgulamaktadır. Devam eden bir savaşın etkisi altında varılan sonuçların, savaş öncesi

ve sonrası dönemlerle karıştırılması durumunda, bu sonuçların nasıl değişeceğini veya değişemeyeceğini göstermek bakımından zamansal bağlamı yeterince ayırt etmemesi nedeniyle, indirgemeci bir yaklaşım olarak yorumlanabilir.

Bununla birlikte, din araştırmaları ve siyaset bilimi gibi alanları bir araya getirmelerine ve bunu sosyolojinin desteğiyle gerçekleştirmelerine rağmen, Rusya-Ukrayna Savaşı'na yönelik adil savaş vurgusunun ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin ideolojik bir mobilizasyon aygıtına dönüştüğünün altını çizmelerinin, yazarların içinde bulundukları tarihsel ve siyasal bağlamdan bağımsız olmayan konumlanışlarından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Özellikle savaşın kendi coğrafyalarına yakınlığı düşünüldüğünde, bu durum her ne kadar anlaşılır olsa da, görünen o ki, bu durumun çalışmanın zaman zaman normatif değerlendirmeleri açıklayacak teorik yaklaşımları gölgede bıraktığı ileri sürülebilir. Buna ek olarak, Hristiyan merkezli bir yaklaşımı takip eden kitabın, Katolik-Ortodoks ayrımının yanında, azınlık dinlerinin veya literatürdeki adıyla yeni dinî hareketlerin de söz konusu coğrafyada dinin güvenlikleştirmesine nasıl eklemlendiğini incelememesi bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Bunlardan hareketle, azınlık inançlarının da nasıl bir güvenlikleştirme dili geliştirdiğini incelemek bu çalışmayı çok daha kapsamlı hale getirebilirdi. Tüm bu sınırlılıklarla birlikte, çalışmanın ortaya koyduğu perspektifin başka coğrafyalarda da incelenebilir olması bakımından oldukça önemli bir kurumsal genişleme olarak değerlendirilebilir. İncelediğimiz bu çalışma, Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisini Orta ve Doğu Avrupa özelinde din eksenini üzerinden derinleştiren güçlü bir teorik ve ampirik yol haritası sunmaktadır. Kolektif yaralı kimlikler kavramını merkezine alan çalışma tarihsel travmaların ve mevcut siyasi düzenlerin birbirine nasıl eklemlendiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir literatür katkısı sunmaktadır. Dinin yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda siyasal bir meşrulaştırma, güvenlikleştirme aracı olduğunun altını çizmektedir. Güvenlikleştirme süreçlerinin ve dinamiklerinin yalnızca devlet merkezli olmadığını, aynı zamanda yerelde de işlediğini göstermektedir. Söz konusu sınırlılıklarına rağmen, dinin güvenlikleştirmesi konusundaki tartışmaları coğrafik olarak genişletmesi literatüre analitik bir zemin sunmaktadır. Sonuç olarak, din-güvenlik ilişkisinin sadece Orta ve Doğu Avrupa ile sınırlı olmadığını; farklı coğrafyalarda bu ilişkinin nasıl kurulduğunun incelenmesinin, konu özelindeki tartışmayı genişletme potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Kaynakça

- Berger, P. L. (2014). *The Many Altars of Modernity: Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age*. De Gruyter.
- Máté-Tóth, A., & Povedák, K. (2025). *Religion and securitization in Central and Eastern Europe*. Routledge.